

Оригиналан научни рад

UDK 911.3:656:314.7(497)

Original scientific work

Ивана Ђорђевић

САОБРАЋАЈНО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ БАЛКАНСКОГ ПОЛУОСТРВА КАО ЗНАЧАЈНОГ МИГРАЦИОНОГ КОРИДОРА

Извод: Територија Србије у саобраћајно-географском погледу представља природну и најкраћу везу између Европе, Азије, Блиског истока и Средоземља. Ова чињеница значајно је утицала и на миграционе токове који представљају историјску константу на овом простору.

Кључне речи: Саобраћајно-географски положај, миграције, Балканско полуострво, размештај становништва

Abstract: The territory of Serbia in the traffic-geographical terms is a natural and shortest link between Europe, Asia, the Middle East and the Mediterranean. This fact significantly affected the migration flows that represent a historical constant in this area.

Key words: Traffic-geographical position, migration, Balkan Peninsula, distribution of the population

Увод

Саобраћајно-географски положај Србије је условљен њеном локацијом на Балканском полуострву и има велики утицај на привредне токове и друштвени развој Србије. Ти утицаји проистичу из „специфичности географског положаја Балкана и његовог мултиетничког, мултилингвистичког и мултикултуралног карактера“ (Грчић М., 2001). Србија се налази на раскрсници, где „запад прелази у исток, а исток у запад“ (Цвијић Ј., 1991). Захваљујући таквом положају, Србија захвата средишње, геостратешко језгро Балкана, важно због лаке проходности (Моравско-вардарска долина) и чворишне улоге саобраћајних праваца у овом делу Европе. Са становишта комуникацијске функције, Балкан је мост између Европе, Азије и Африке, а у економском и политичком погледу регион поделе, сукоба, миграција, транзиције и сеоба. Проучавајући положај региона и утицај на Србију, Цвијић је истакао да смо изградили кућу на сред пута (Цвијић Ј., 1918). Цвијић Ј. (1918) даље констатује да је Балкан предворје Европе и мост преко кога су се кретале цивилизације, међусобно се сукобљавајући.

Србија је током читаве историје представљала простор миграција. Таласи миграција значајно су мењали структуру, начин живота и културу овог простора. „Када се у свету догоде земљотреси, о њима се много го-

вори и прича. Бележи се, док трају, свака ситница. Бележе се и људске жртве и имена жртава. А зна и колико је, том приликом, порушено кућа. После неколико година, међутим, број људских жртава се заборавља, па се увећава, измишља, а памте се само места, где је било земљотреса. Тако је то и са вулканима и поплавама. Док вулкани горе, о њима има безброј вести и података. Кад се вулкани угасе, нико о њима ништа више не прича, а измишља, ако прича. Тако је и са папирима из прошлих времена, који говоре о пожарима, о кугама, о ратовима, па и сеобама“ (Црњански М., 1962). Овако на крају Друге књиге Сеоба пише Милош Црњански, који је своја најважнија дела посветио судбини миграната, било да је реч о сеобама Срба у Русију у XVIII веку или судбини Руса избеглих у Енглеску након Октобарске револуције.

Миграциони токови у XX веку

Током читавог XX века на просторима Републике Србије одвијала су се интензивна миграциона кретања становништва. Прва половина XX века обележена је највећим ратовима у историји човечанства који су неминовно изазвали померања становништва. Данашњи северни делови Србије, преко Саве и Дунава били су под влашћу Аустрије и Угарске. Као гранични крај, Војводина је била ретко насељена па је због тога Аустрија овај простор насељавала Немцима, Пољацима, Чесима, Словацима, Мађарима. О етничкој шароликости Војводине за време Аустроугарске сведочи попис из 1910. године. Он није бележио етничку припадност, већ језик становништва, односно „најчешће говорен језик“. У време Аустроугарске српско становништво је имало релативну већину у Војводини и тако је остало све до Другог светског рата. Поред усељеничких миграција у Војводини је током XVIII века било је и исељеничких. Такве су биле сеобе Срба из Војводине у Русију у првој половини XVIII века. „Предање каже, иселило се у Русију око двеста хиљада душа. Србски папири кажу око двадесет хиљада. Руски кажу, две три хиљаде“ (Црњански М., 1929). Први светски рат је изазвао велико померање становништва. Тако је било и у Србији, али се у Војводини структура становништва ипак није значајно променила. Колонизација између два светска рата у периоду 1919-1931. године и колонизација после Другог светског рата у периоду 1945-1948. године, одразиле су се својевремено на промене у бројности и структури становништва Војводине. Међутим, утицај ових колонизација приметан је и у савременим миграционим токовима.

Други светски рат донеће велике миграције чија је последица била драматична промена у структури становништва Србије. Наиме, у после ратном периоду десила су се два значајна и велика миграторна таласа: 250 000 Немаца се иселило из Војводине, а готово истовремено у Војводину је стигло 216 000 колониста, највише из Босне и Херцеговине и Хрватске, за-

тим из „уже” Србије, Црне Горе, Македоније, Косова и Метохије (Лукић В., 2005). Ову колонизацију новоформирана Југославија је спровела како би компензовала депопулацију Војводине насталу услед ратних жртава и исељавања Немаца. Исељавањем Немаца и колонизацијом Војводине, значајно се мења и етничка структура Војводине.

Табела 1. - Укупно, аутохтоно и мигрантско становништво Републике Србије, 1948-2011. године.

Година	Укупно	Аутохтоно		Мигрантско	
		Број	%	Број	%
1948.	6 527 966	5 092 383	78,0	1 435 583	22,0
1953.	6 979 154	4.529.879	64,9	2 449 275	35,10
1961.	7 642 138	4.705.513	61,6	2 936 625	38,4
1971.	8 446 591	4 894 211	57,9	3 552 380	42,1
1981.	9 313 676	5 387 635	57,8	3 926 041	42,2
1991.	8 118 917	4 488 155	55,3	3 630 762	44,7
2002.	7 498 001	4 065 776	54,2	3 432 225	45,8
2011.	7 186 862	3 949 271	55,0	3 237 591	45,0

Извор: Миграције - подаци по општинама и градовима, РЗС, 2013. године.

Миграције су настављене и након Другог светског рата. Најпре се, у оквиру аграрне колонизације (1946-1948), у АП Војводину доселио 225 696 становника из других република СФРЈ, док је снажна индустријализација (1948-1961) концентрисана у мањем броју центара, узроковала интензивно пресељавање, углавном сеоског становништва унутар Републике Србије. Након 1961. године интензитет унутрашњих миграција на простору Републике Србије почиње да јењава из године у годину. Међутим, истовремено се ствара просторна мобилност становништва на економској основи, када се у земљама Западне Европе појавила потреба за ангажовањем радне снаге из јужне и источне Европе, што је резултирало повећаном миграцијом радно способног становништва из Србије почев од средине 60-их година па све до краја 80-их година прошлог века (табела 1). Услед нових ратних сукоба на простору бивше СФРЈ, крај XX века карактеришу нова миграциона кретања која се огледају у приливу великог броја људи избеглих са простора бивших Југословенских република и у интерном расељавању становништва са простора Косова и Метохије. Током грађанског рата на просторима бивше Југославије, Србија је примила велики број избеглица из бивших југословенских република, већином српског становништва из Босне и Херцеговине и Хрватске. Највећи број избеглих лица из Босне и Херцеговине дошао је у Србију током 1992. године, док је већина избеглица из Хрватске потражила уточиште у Србији 1995. године. Максималан број избеглих лица регистрован је По-

писом избеглица 1996. године у Србији, када је забележено 617 728 лица, од чега 537 937 избеглица и 79 791 ратом угрожених лица, које према међународним нормама нема право на избеглички статус (Лукић В., 2005). Након избеглица из Босне и Херцеговине и Хрватске, после 1999. године у централну Србију стижу прогнаници са Косова и Метохије. Према подацима UNHCR-а њих 94, 2 % са статусом интерно расељених лица, укупно 176 219 људи, регистровано је у централној Србији, а свега 10 910 у Војводини. Поред тога, за период од распада СФРЈ до данас, услед неповољне политичке и економске ситуације карактеристичан је нови талас одсељавања становништва у иностранство, као и напуштања неразвијених подручја и концентрисање становништва у неколико већих градских центара унутар Републике Србије.

Данас смо сведоци великих сеоба са Блиског Истока. Ове године кроз Србију је прошло више од пола милиона људи из Сирије, Авганистана, Ирака, Сомалије, Еритреје, Пакистана, који бежећи од ратова покушавају да се домогну „Тврђаве Европе“ верујући да их тамо чека миран живот и сигурност. „Западнобалканска мигрантска рута“ само је једна од осам морских и копнених рута којом се реке миграната из Азије и Африке сливају према Европи (сл. 1). Избеглице из северне и подсахарске Африке до Европе стижу преко Средоземног мора. Стотине хиљада људи су већ у покрету, милиони се спремају на пут. Само из Сирије више од четири милиона људи живи у избегличким камповима у Турској, Либану, Јордану, док је унутар земље расељено преко осам милиона - укупно, скоро половина од 25 милиона становника Сирије (www.kirs.rs). Не постоје назнаке да ће ове миграције ускоро стати, а бројке које говоре о размерама мигрантског таласа данас су толике да се оне називају новом великом сеобом народа, налик сеобама из прошлости које су драматично мењале слику света.

Савремени миграциони токови

Од 70-их година прошлог века, а од почетка XXI века нарочито, појачава се обим и интензитет међународних миграција, упоредо са све израженијим процесима глобализације, односно масовног кретање робе, капитала, људи, културних садржаја, информација, преко граница националних држава, односно великих географских пространа. Због масовности, али и неких нових карактеристика савремених међународних миграција, наше доба се назива добом миграција. Главни токови кретања људи и даље се протежу од мање развијених ка развијеним земљама света, од „југа“ ка „северу“, али савремене међународне миграције се разликују у односу на миграције у претходним историјским периодима према низу карактеристика. Европа се од завршетка Другог светског рата, од подручја емиграције претворила у имиграцио-

ну зону, а то се посебно односи на њен јужни део, који је традиционално регрутовао емигранте (Италија, Шпанија, Грчка)¹ (Бобић М., 2013).

Савремене миграције становништва се одвијају у условима развијених и комплексних миграционих политика и институционалних механизма за контролу и управљање овим кретањима. *„Миграције су снажно повезане са процесима друштвене стратификације, јер су на једној страни висококвалификовани, професионалци, који се крећу под значајно повољнијим условима, у односу на нискоквалификовану радну снагу, или пак „маргинализоване групе“ попут избеглица, тражилаца азила, илегалних миграната. Од укупног броја глобалних миграната, трећину чине високообразоване особе и предузетници, тј. мушкарци и жене, чији хумани, финансијски и социјални капитал надилази земље у којима су рођени и где су се школовали“* (Бобић М., 2013). Не само што је мобилност олакшана за високо стручну радну снагу, већ је њено позиционирање у земљама дестинације директно кроз примарно тржиште рада и више друштвене положаје. На другом полу налази се масовна, нискоквалификована радна снага која често емигрира преко нерегуларних канала и према секундарним тржиштима рада, заузимајући ниже и маргинализоване положаје у друштвима дестинације.

Када посматрамо етничку и националну структуру тражилаца азила у Србији, издвајају се две велике групе: једна група долази из Азије, махом из Авганистана, а друга са Блиског истока, северне и западне Африке. Заједничка одлика група јесте чињеница да обе користе Турску као главну транзитну земљу за прелазак у Европу и долазак у Србију. Највећи број чине Сиријци, Авганистанци, затим Пакистанци, Бангладешани и у мањој мери Ирачани и Иранци (АРС/СЗА, 2015). Друга велика географска група тражилаца азила у Србији, у коју убрајамо држављане северне и западне Африке, као и Блиског истока, постаје све бројнија и етнички разноврснија имајући у виду тренутну политичку ситуацију и превирања у овим земљама. Наиме, у последњих годину дана је примећен велики пораст броја тражилаца азила из грађанским ратом погођене Сирије, као и нагли пораст броја Еритрејаца, махом хришћана и војних дезертера. Поред тога, по први пут у Србији су регистровани тражиоци азила из ратом захваћеног Малија и Мауританије, али и из земаља Гвинејског залива: Сијера Леонеа, Обале Слоноваче, Нигерије. Такође, у порасту је и број тражилаца азила из Палестине и земаља Магреба, који се неретко представљају као Сиријци у азилном поступку (АРС/СЗА, 2015). Судајући по статистикама (2016) у првих пет месеци 2016. године, Сиријци представљају најбројнију азилантску популацију у Србији (сл. 1).

¹ Имигранти стижу у ЕУ претежно са севера Африке и са Средњег и Блиског Истока (из Либана и Турске), као и из Сирије, Ирака и Авганистана. Распад Совјетског Савеза и комунистичког блока, такође је покренуо нове интерконтиненталне миграције.

График 1. - Број миграната у свету у периоду 1950-2015. године (УНХЦР, 2014, УНХЦР, 2015).

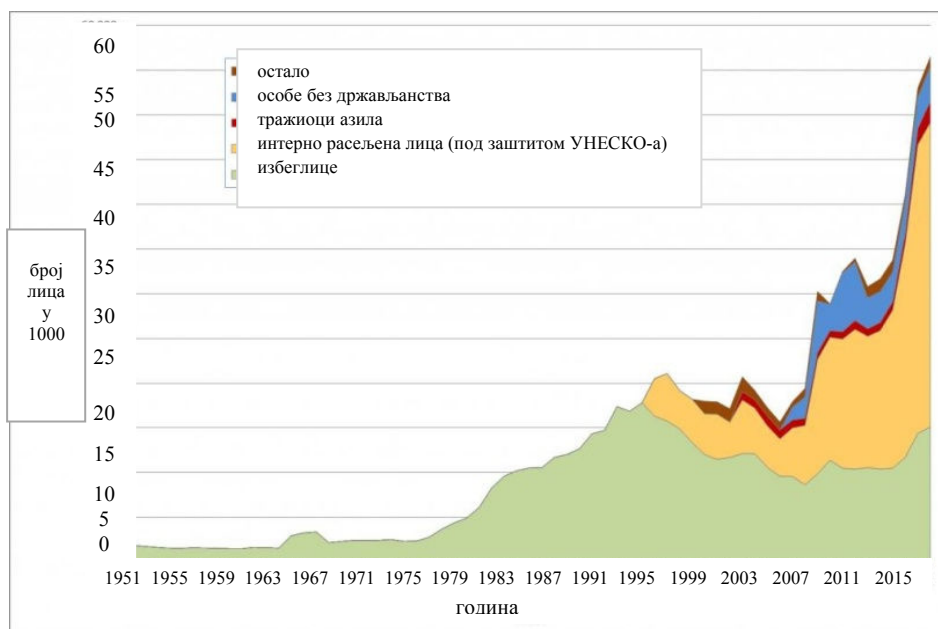

График 2. - Број миграната у Европи 2014. и 2015. године (УНХЦР, 2014, УНХЦР, 2015).

Тражиоци азила из Авганистана, Пакистана на путу ка Европи махом проведу одређено време у Ирану пре него што пређу у Турску. Боравак у Ирану користе за зараду новца потребног за пут ка Европи. Друга етапа је прелазак у Турску. Највећи број границу са Турском пређе ван граничних прелаза. Тражиоци азила из западне Африке долазак у Турску спроводе у етапама, нпр. проводећи одређено време у Либији, како би зарадили новац потребан за даље путовање. Они који прибаве турску визу или пасош са лажним идентитетом у Турску улазе легално, најчешће директним авионским линијама. Како Турска има безвизни режим са Сиријом, Тунисом, Мароком, Ираном, а Ирачани визу могу купити на аеродрому, имигранти на овој рути настоје да прибаве пасоше ових земаља. Истанбул представља важну тачку на путовању тражилаца азила који заврше у Србији. У Истанбулу имигранти живе у различитим деловима града, окупљени у етничке/националне/географске заједнице. Следећа етапа је прелазак у Грчку.

Појачан притисак на турско-грчкој копненој граници је очигледно утицао на усмеравање миграната из Турске у Бугарску, која се у 2015. години суочавала са драстичним порастом броја ирегуларних миграната и тражилаца азила, претежно из Сирије. Новину такође представља и рута из Грчке преко Албаније и Скадарског језера у Црну Гору па преко Пљеваља и Рожаја до Србије или Грчке и Албаније до Србије. Такође треба приметити да су азиланти који су прешли македонско-српску и албанско-српску границу то чинили ван граничних прелаза (APC/CZA, 2015). Тражиоци азила у Србији у највећем броју случајева улазе преко Македоније. Мањи број миграната заобиђе Македонију, па из Грчке дође у Албанију, затим у Црну Гору и тек онда у Србију (APC/CZA, 2015). Када уђу на територију Србије, мигранти избегавају да намеру за азил изразе на граничним прелазима због страха да не буду враћени на македонску територију. Стога мигранти махом азил изразе у унутрашњости Србије. Тиме започиње процедура и њихово збрињавање у једном од азилантских центара.

У односу на број становника сваке државе чланице понаособ, највећи број оних који су у другом кварталу 2015. године по први пут поднели захтев за азил забележен је у Мађарској (3 317 на милион становника), а следи Аустрија (2 026), Шведска (1 467) и Немачка (997). Најмањи број тражилаца азила је забележен у Словачкој, Хрватској (6), Румунији (19), Словенији (20), Литванији (21), Португалији (24) и Чешкој (26).

У другом кварталу 2015. године је било 420 по први пут уложених захтева на милион становника у ЕУ (APC/CZA, 2015). Подаци којима располаже UNHCR Канцеларија у Београду говоре да је: 38 милиона људи у свету расељено унутар својих земаља услед сукоба или насиља; 7, 6 милиона људи у Сирији побегло из својих домова; 4 милиона Сиријаца напу-

стило своју земљу; 2, 2 милиона Сиријаца налази у Египту, Ираку, Јордану и Либану; 1, 9 милиона у Турској; 24 хиљаде у Либији; 8 % Сиријаца стигло у Европу; 500 000 миграната прешло спољне границе Европске уније од јануара до августа 2015. године - 54 % њих чине Сиријци; 213 000 од априла до јуна 2015. године затражило азил по прву пут у ЕУ, што је 85 % више него у истом периоду 2014. године; 592 000 људи крајем јуна 2015. године чекало на одобрење заштите у ЕУ; 305 800 (52 %) захтева за азил поднето у Немачкој; 56 000 у Шведској; 48 300 у Италији; 36 100 у Француској; 29 400 у Великој Британији; 29 200 у Грчкој; 2 600 миграната, према подацима Међународне организације за миграције (ИОМ), се удавило

Слика 1. – Миграционе руте и земље порекла тражиоца азила 2015. године (znanost.metinalista.si)

од јануара до октобра 2015. године покушавајући да пређу Медитеран. Од укупног броја избеглица, 25 % чине деца (ИОМ, 2015). *Укупан број миграната у свету (унутрашњих и спољних) је у првој деценији XXI века достигао највећу вредност у историји и креће се око милијарду, уз континуирано повећање њиховог удела у укупној популацији. То значи да је сваки седми становник света променио место боравка, било унутар своје државе (око 700 милиона унутрашњих миграната) или се одселио у другу државу (232 милиона међународних миграната) (Шантић Д., 2015).*

Закључак

Од последњих векова турске владавине па до данас, на Балканском полуострву су се збиле знатне промене. Претходне цивилизације су се угасиле или преиначиле и у траговима одржале. Нова европска цивилизација је почела продирати на Балканско полуострво, нарочито после ослобођења балканских земаља. Док су западни утицаји доспели само до вароши на балканским обалама, утицаји централне Европе су се осећали дубље у унутрашњости преко уздужних путева, идући са севера на југ, супротним правцем ономе којим су продирале раније цивилизације. Главне инвазије су дошле на полуострво преко отворених граница на северу или преко евроазијског моста на југу, крећући се уздужним депресијама. Балкан и Србија су кроз историју често били простор којим су се одвијале велике миграције становништва, било као транзитно подручје, било као место на које су народи стизали и остајали, било као простор са кога су људи у сеобама одлазили. „Године ће пролазити. Ко би могао набројати тице које се селе или сунчане зраке које Сунце сели са истока на запад и са севера на југ? Ко би могао да предскаже какви ће се народи селити и куда кроз стотину година? Било је сеоба и биће их вечно“ (Црњански М., 1962).

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Бобић, М. (2013). Имиграција у Србији: стање и перспективе, толеранција и интеграција, *Демографија (X)*, 99-117.
- Грчић, М. (2001). Компоненте географског положаја Србије. *Зборник радова – Географски факултет Универзитета у Београду*, 49, 7-22.
- Шантић, Д. (2015). Глобални изазови савремених миграција становништва. *Зборник радова са Међународног скупа „4. Српски конгрес географа“ на Кopaонику. Географски факултет Универзитета у Београду*, књ. 1, 351-356.
- Лукић, В. (2005). Избегличке миграције из Босне и Херцеговине у Београду. *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ САНУ*, 66, 7-121.
- Цвијић, Ј. (1918). *La Peninsule Balkanique*, Arnold Colin, Paris. Српски превод, Београд, 1996.

- Цвијић, Ј. (1991). *Антропогеографски проблеми Балканског полуострва, Антропогеографски и ентографски списи*, Сабрана дела, књ. 4, Београд: САНУ, Завод за уџбенике и наставна средства, Књижевне новине.
- Цвијић, Ј. (1991). Географски и културни положај Србије. *Сабрана дела, 4(1), друго издање, Књижевне новине*. (Гласник СГД, св. 3-4, Београд, 1914).
- Црњански, М. (1929). *Сеобе*. Београд: Feniks Libris.
- Црњански, М. (1962). *Друга књига сеоба*. Београд: Feniks Libris.
- АРС/СЗА (2015). *Тражиоци азила у Србији и српски тражиоци азила у Европи*. Упоредна анализа профила, потреба и система подршке. Београд.
- АРС/СЗА (2015). *Тражиоци азила и ирегуларни мигранти у Србији, феномен, потребе, проблеми, очекивања, профил*. Београд.
- АРС/СЗА (2016): *Азил у Србији*. Годишњи извештај о стању у области азила. Београд.
- Републички завод за статистику (2013). *Миграције - подаци по општинама и градовима*. Београд.
- www.iom.int
www.unhcr.rs
www.kirs.gov.rs
www.znanost.metinalista.si

Ivana Đorđević

TRAFFIC-GEOGRAPHIC LOCATION BALKAN PENINSULA AS AN IMPORTANT MIGRATION CORRIDOR

Summary

Since the last centuries of Turkish rule until today, on the Balkan Peninsula have taken place significant changes. Previous civilizations have been extinguished or altered, and held in tragovma. New European civilization began to penetrate the Balkans, especially after the liberation of the Balkan countries. While Western influences due only to the town on the banks of the Balkan, Central European influences are felt more deeply into the interior through the longitudinal paths, going from north to south, the opposite direction to that in which they penetrated earlier civilization. The main invasion came to the peninsula across the open borders in the north or across the Eurasian Bridge in the south, moving longitudinal depressions. Balkans and Serbia have historically often been the space in which they take place large population migrations, whether as a transit area, either as a place where peoples arrived and stayed, either as a space from which people are leaving migrations. *"Years will pass. Who could enumerate the concerns that are moving or sun rays that the sun moves from east to west and from north to south? Who could predict what will move and where nations through a hundred years? It was the migration and they will be forever"* (Crnjanski M., 1962).